

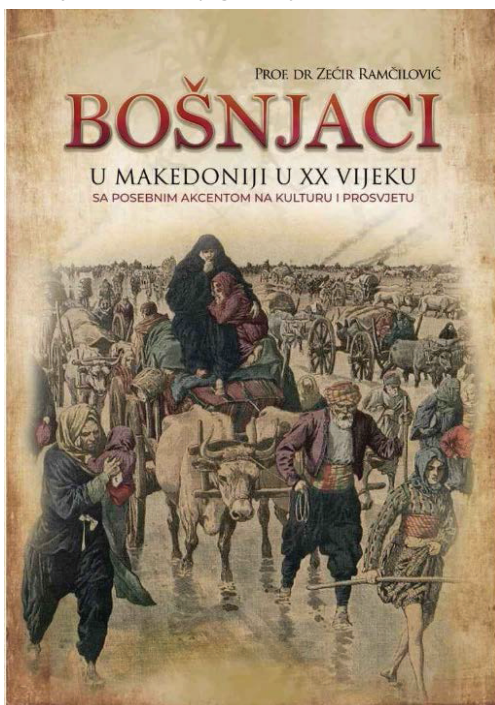
Dr. sc. Sait Š. ŠABOTIĆ

JU OŠ „Mileva Lajović Lalatović” – Nikšić, Crna Gora
 sabos@t-com.me; sait.sabotic@os-mllalatovic.edu.me

UDK/UDC: 94 008:28:371:28(497.7)“19” Ramčilović Z. (049.3)

ZNANJEM PROTIV ZABORAVA I NEUKOSTI
Zećir Ramčilović, BOŠNJACI U MAKEDONIJI U XX
VIJEKU SA POSEBNIM AKCENTOM NA KULTURU I
PROSVJETU, Avlija, Rožaje 2024, 468 str.

Obimna knjiga dr. Zećira Ramčilovića, *Bošnjaci u Makedoniji u XX vijeku sa posebnim akcentom na kulturu i prosvjetu*, predstavlja izuzetan historiografski mozaik koji je naučnoj i stručnoj javnosti ponuđen na uvid i korišćenje. Autorova konstatacija da je ovo „knjiga koja neće otkloniti nedostatak i informacijski deficit o Bošnjacima u Makedoniji, ali će značajno umanjiti taj deficit”, sasvim je na mjestu, ali je pritom važno dati i ocjenu gdje je njeno mjesto među drugim djelima, slične sadržine. Kada se insistira na tome, onda smo dužni dati i odgovor zašto je to važno. Odgovor bi mogao biti dat kroz konstataciju i pitanje: Svi koji su ljubitelji znanja, koji drže do informacija koje je u savremenom društvu važno imati, potrebno je da zamisle da postoji još ovakvih knjiga o Bošnjacima, u čijim bi naslovima, umjesto Makedonije, bili drugi dijelovi nekadašnje Jugoslavije (Bošnjaci u Sloveniji, Bošnjaci u Srbiji...), koliko bi na taj način slika o tom narodu bila jasnija, cjelovitija, punija, preciznija, istinitija i sl. Ovaj fokus, koliko nam je poznato, početkom 21. stoljeća otvorio je Mustafa Memić sa knjigom „Bošnjaci (Muslimani) Crne Gore”, koju je objavila izdavačka kuća „Almanah” 2003. godine. Niz je, kao što primjećujete, nastavio dr. Zećir Ramčilović, zbog čega se može reći da je

upravo zbog predmeta rada i već pomenutog deficita radova na tu temu, vrijednost ove knjige u regionalnoj istoriografiji znatna.

Da bismo vam ovo izdanje približili, ukratko ćemo se osvrnuti na njenju strukturu, a uz to i na istorijski hod Bošnjaka u Makedoniji i njihovu kulturološko-političku borbu u očuvanju nacionalne, vjerske i jezičke posebnosti, borbu za politička prava, kao i nastojanja usmjerena ka multi-interkulturalnom konceptu prisutnom u savremenom svijetu.

Knjiga dr. Zećira Ramčilovića zasnovana je na dugotrajnom istraživanju arhivskih fondova i onoga što oni sadrže, te na imponantnom broju bibliografskih jedinica. U konceptualnom smislu riječi cjelokupan rad je situiran u više poglavlja, potpoglavlja i manjih cjelina, koje, posmatrano u globalnom okviru, čine konzistentan iskaz. Naslovi osnovnih poglavlja su sljedeći:

- *Etnogeneza Bošnjaka,*
- *Bošnjaci u Makedoniji do 1912. godine,*
- *Bošnjaci u Makedoniji od 1912. do 1941. godine,*
- *Bošnjaci u Makedoniji od 1941. do 1991. godine,*
- *Bošnjaci u samostalnoj i nezavisnoj Republici Makedoniji.*

Iz navedenog se lako uočava da je autor nastojao da uvaži hronološki slijed događaja u kojima se kalila sudbina Bošnjaka praćena *istorijom laži i obmana*. Poseban akcenat u knjizi dr. Zećir Ramčilović je dao kulturnim i prosvjetnim prilikama prisutnim u Makedoniji tokom 20. stoljeća.

Da bi se na pitanja etnogeneze koje je razmatrao dao pravi odgovor dr. Zećir Ramčilović je mišljenja da *razumijevanje istorijskog i duhovnog identiteta Bošnjaka na prostoru Makedonije i Balkana, prije svega u Bosni, Hercegovini i Sandžaku, podrazumijeva i razumijevanje njihovog filozofskog, vjerskog i kulturnog pogleda na svijet, kao i njihovog načina života*. Otuda i potreba da se krene od najranijih indo-evropskih migracijskih tokova, koji su prostoru današnje Bosne i Hercegovine, i širom Balkana, doveli stanovnike sa najstarijim poznatim imenom – Ilire. Kasniji dolazak Slovena u VI i VII stoljeću dovešće do uspostavljanja jezičkog identiteta. Svakako, Ramčilović u ovom dijelu nije zaobišao mišljenja starijih istoričara (dubrovački benediktinac Ludovik Crijević, zvani Tubero, kraj XV vijeka) koji su smatrali da Bošnjaci, uprkos velikim sličnostima sa Slovenima, nijesu potekli sa tog etničkog vrela. Iznoseći lični stav, u odnosu na centralno pitanje ovog poglavlja, autor zastupa tezu da Bošnjaci imaju ilirsko-slovensko etničko porijeklo.

Kada razmatra pitanje Bošnjaka u Makedoniji do 1912. godine, autor polazi od odluka mirovnog kongresa koji je održan u Berlinu 1878. godine. Sudbinu Bošnjaka do kraja osmanskog perioda vidi kao *gorku i tragičnu*. Posebno značajan proces koji je otvoren sa 1878. godinom bio je proces muhadžirskih seoba i pitanje imovinskih prava na ognjišta koja su za sobom ostavili. Gledano iz bilo kog ugla, promjene nakon 1878. bile su rezultat djelovanja više faktora, prvenstveno uspostavljanja nove vlasti na prostoru

nekadašnjeg Bosanskog vilajeta, zatim uspostavljanja novog pravnog poretka, kulturno-civilizacijskog preokreta i reorganizacije vjerskog života.

Jedna od značajnijih oaza na muhadžirskom putu bila je upravo Makedonija. Muhadžiri sa različitih strana, učinili su prostor Makedonije velikim etničkim i lingvističkim mozaikom. Bošnjaci su se u tom svojevrsnom mozaiku mogli lako pretopiti u mase koje su ih okruživale da pritom nijesu odabrali da čuvaju svoj jezik i ime. Iako okrenuti sebi, oni su osjećali razne vrste pritisaka koji su bili prisutni zbog Makedonije koju su druge balkanske zemlje željele vidjeti u svom teritorijalnom sastavu, dakle našli su se, slikovito kazano u *makazama balkanske politike i izukršanih interesa ostalih balkanskih zemalja – Srbije, Bugarske, Grčke*.

Već od 1910. godine u pojedinim srpskim i crnogorskim intelektualnim krugovima, mogla su se susresti razmišljanja na temu „mi” i „oni”, koja su na kraju rezultirala balkanskim ratovima koji su slomili kičmu osmanske vlasti na Balkanu. Taj istorijski lom bio je novo iskušenje za bošnjačko stanovništvo, posebno za onaj njegov dio koji je bio nastanjen u Makedoniji. Na jednom mjestu u okviru poglavlja *Bošnjaci u Makedoniji od 1912. do 1941. godine*, autor konstatuje i sljedeće: *Osvajanja praćena progonima i masovnim egzodusom čitavih krajeva doživjet će vrhunac nakon balkanskih, Prvog, pa i Drugog svjetskog rata*. Ovakvom konstatacijom autor je želio istaći da je i period od 1912. do 1941. godine, posmatran iz bošnjačke perspektive, bio obilježen novim masovnim migracijama koje su bitno uticale na slabljenje bošnjačkog demografskog tkiva u Makedoniji. Ilustracije radi, pomenimo samo nekoliko podataka datih u tom kontekstu. U periodu 1918-1919. sa Balkana su na područje Osmanskog carstva doseljena 22.244 lica, a u periodu 1919-1920. godine 74.848 lica. Interesantan je i podatak koji nam saopštava dr. Ramčilović da je u Osmanskom carstvu 1919. godine bilo oko 300.000 “Bosanaca” (Bošnjaka) koji su izražavali želju da se vrate u Kraljevinu SHS.

Elaborirajući prosvjetno-kulturne prilike, autor nije propustio priliku da uz pomoć svojih istraživačkih sondi što bolje se osvrne na bošnjačko stanovništvo u Makedoniji. U tom smislu upoznao nas je sa osnivanjem Bosanskog kluba 1910. godine u Skoplju, o čijem otvaranju je pisala i beogradska *Politika*. Autor u ovom dijelu vrlo dobro zapaža da su Bošnjaci, kao lojalni građani, bili uključeni u činovnički državni aparat, što je važna činjenica koja ukazuje na njihovu sposobnost za ostvarivanjem suživljenja sa ostalim etničkim grupama nastanjenim u Makedoniji. Kod ovih konstatacija dr. Zećir Ramčilović ističe i izuzetnu dobronamjernost Makedonije prema Bošnjacima, koja je u ovom dijelu Balkana ostala prisutna do naših dana.

Stvaranje Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1918. godine za bošnjačko stanovništvo je značilo otvaranje jedne nove stranice u njihovoj istoriji. Poslije punih 40 godina Bošnjaci su se iznova našli pod zajedničkim državnim krovom, ali njihov društveno-ekonomski, kulturno-prosvjetni, nacionalni i vjerski položaj u novoj državnj tvorevini, bio je krajnje nepovoljan, kako to zaključuje autor. Argumentujući i obrazlažući taj položaj,

autor navodi više primjera, ali nam se u tom pogledu čini najdrastičnijim primjer pronađen u hrvatskoj onovremenoj štampi na koju se, kao sekundarni izvor, pozvao. Naime, prema pisanju lista „Slobodni dom”, koji je bio glasilo Hrvatske republikanske seljačke stranke, u jednom od brojeva iz 1922. godine bilo je navedeno sljedeće: *Vlasti u Makedoniji ne bave se izgradnjom mostova, puteva, željeznica, škola, već svojim postupcima usmjerili su se u drugom pravcu. Samo 1921. godine srušeno je 50 džamija, 110 mlinova i 6.334 kuće, a istovremeno je žandarmerija ubila 742 osobe.* Autor time naglašava da je odnos društva prema Bošnjacima bio jedan od bitnijih razloga za njihova ponovna iseljavanja. Najintenzivniji iseljenički talas u vremenu koje nam predstavlja dr. Zećir Ramčilović, dogodio se 1934. godine kada je sa prostora Makedonije u Republiku Tursku iselilo 3.639 osoba.

Loš položaj bošnjačkog stanovništva tjerao je njegovu intelektualnu elitu na traženje izlaza iz takve situacije. U nastojanju da se prevaziđe teško stanje prosvjećivanjem najširih masa, u mnogim sredinama u kojima su živjeli Bošnjaci formirana su kulturno-prosvjetna društva pod nazivom „Gajret”. Kulturno-prosvjetno društvo „Gajret” sa svojim djelovanjem u vardarskom dijelu Makedonije započelo je 1920. godine. Autor nije izostavio ni najvažniju obrazovnu instituciju formiranu u Skoplju, a za potrebe bošnjačko-muslimanskog stanovništva – Veliku Medresu kralja Aleksandra, koja je osnovana na osnovu Uredbe od 28. aprila 1924. godine, tako da se sa izvođenjem nastave započelo u školskoj 1925/1926. godini. U svom radu autor je značajnu pažnju posvetio i „Gazi Isabegovoj centralnoj reformskoj medresi” u Skoplju koja je sa istim ciljem, kao i Velika Medresa, formirana 1936. godine.

U periodu koji je tretiran u ovom poglavlju, autor se bavio i pitanjem sklapanja tzv. „*džentlenskog sporazuma*” između Kraljevine Jugoslavije i Republike Turske, koji je potpisan 11. avgusta 1938. godine, a u vezi sa iseljavanjem muslimanskog stanovništva sa područja tzv. Južne Srbije. Potpisanom konvencijom Republika Turska se obavezala da će primiti 40.000 porodica u roku od šest godina, koje će se iseljavati od maja do oktobra svake godine. Potpunu realizaciju sporazuma prekinulo je izbijanje Drugog svjetskog rata.

Poglavlje pod nazivom *Bošnjaci u Makedoniji od 1941. do 1991. godine*, obuhvata pedesetogodišnji period koji je obilovao raznovrsnim istorijskim događajima i procesima kojima je neminovno bilo obuhvaćeno i bošnjačko stanovništvo. Autor je nastojao da u ovom dijelu stvori globalnu sliku doprinosa Bošnjaka borbi protiv okupatora zemlje, posebno onih koji svojim rođenjem nijesu bili vezani za Makedoniju, ali koje je životna sudbina spojila sa njom i odredila pravac njihovog djelovanja. U tom duhu u ovoj knjizi sadržana je čitava lepeza istaknutih revolucionara poput Rifata Burdžovića Trša, Alije Avdovića, Džemila Mehmedovića, Halima Halimića, Beća Bašića, Isa Omeragića, Ahmeda Redžepagića, Hivzije Čatovića i mnogih drugih, čije je

djelovanje uveliko doprinijelo buđenju najširih slojeva stanovništva u pogledu revolucionarne borbe.

U nastavku knjige autor se potrudio da nam približi postrevolucionarni period razvoja Makedonije i doprinos Bošnjaka tom procesu. Činjenica da su Bošnjaci bili pod istim državnim krovom, bila je bitna i iz razloga što su oni u Makedoniji svoje poglede usmjeravali prema položaju Bošnjaka u Bosni i Hercegovini, koji je bio neka vrsta mjerila odnosa prema muslimanskom stanovništvu. Razmatrajući ova važna pitanja, autor se retrospektivno osvrće i na *žrtve Bošnjaka* u NOR-u. Činjenice u tom pogledu govore da je tokom Drugog svjetskog rata poginulo između 86.000 i 103.000 Bošnjaka, što je činilo oko 8 % njihovog ukupnog broja u to vrijeme. Bio je to, kako navodi dr. Zećir Ramčilović, veći procenat od procenta stradalih Srba (7,3%) i ostalih naroda u Jugoslaviji, izuzev Jevreja i Roma. Zanimljivo je ovako bitnih činjenica od strane nove vlasti autor ovog rada vidi kao potiranje nacionalnog imena. Dodatnu tvrdnju, kojom dokazuje da je u pravu, autor nalazi u Uputstvima za popis stanovništva 1948. godine u kome je, između ostalog, stajalo: *Svako lice upisaće koje je narodnosti, na pr. Srbin, Hrvat, Slovenac, Makedonac, Crnogorac, Mađar, Šiptar, Rumun itd. Muslimani će staviti Srbin – musliman, Hrvat-musliman, neopredeljen-musliman.* Između ostalog, to je bilo razlog za nova iseljavanja, koja će prema Republici Turskoj potrajati do 1971. godine. Autor knjige je detaljno, po godinama, dao pregled brojnosti iseljenika iz Makedonije za period od 1950-1970. godine i na taj način na jednom mjestu dostupnim učinio važne demografske podatke vezane za Bošnjake Makedonije.

Značajan dio ovog poglavlja posvećen je kulturnim i obrazovnim prilikama Bošnjaka u Makedoniji za period do raspada SFRJ. Autor je u svojim iskazima u ovom dijelu iscrpan, sa vidljivom tendencijom da navedeno potkrijepi korisnim foto materijalom koji dovoljno govori sam po sebi.

Poslednje poglavlje Ramčilovićeve knjige ima naslov *Bošnjaci u samostalnoj i nezavisnoj Republici Makedoniji*. Svoje kazivanje u ovom poglavlju, što je sasvim logično, autor započinje sa dešavanjima u Bosni i Hercegovini (1992-1995) i izbjegličkom krizom koja je u vezi sa navedenim dešavanjima nastupila u Makedoniji. Kazivanje se dalje nastavlja sa osamostaljivanjem Makedonije i uspostavljanjem novog koncepta u kome su Bošnjaci, poput drugih naroda, proglašeni za ustavotvorni i konstitutivni narod u Makedoniji. Velike zasluge za taj potez autor Ramčilović pripisuje Aliji Šahiću, rođenom u Skoplju 1944. godine, koji je zavičajno iz Rožaja. U najvišem zakonodavnom domu Makedonije Bošnjaci su kroz aktivnu demokratsku borbu uspjeli da se izbere za svoj društveno-pravni i ustavni status, kao i za svog poslanika čiji je izbor uslijedio tek na trećim parlamentarnim izborima 1998. godine. Na popisu sprovedenom 2002. godine, ukupan broj Bošnjaka u Makedoniji iznosio je između 40.000 i 50.000.

No, iako priznati kao konstitutivni narod, Bošnjaci u Makedoniji još uvijek nijesu uspjeli da se izbere za bolje informisanje svog etnosa. u pogledu sredstava javnog informisanja. Vrlo slična je situacija, navodi autor knjige, i sa

kulturno-istorijskim spomenicima. Ti spomenici u prvom redu nijesu proučavani, dok su oni koji postoje u prilično ruiniranom stanju. Najznačajniji spomenik za Bošnjake u Makedoniji je Turbe bosanske princeze Emine. Taj spomenik je na listi zaštićenih kulturnih dobara, a nalazi se u podnožju brda Gazi Baba. Turbe je potpuno rekonstruisano 2013. godine, jer je u zemljotresu 1963. godine u potpunosti stradalo.

Sa sticanjem samostalnosti Republike Makedonija, stekli su se i uslovi koji su omogućili Bošnjacima da se kulturno afirmišu i grade svoj nacionalni identitet. Godine 1996. došlo je do formiranja Kulturnog centra Bošnjaka Republike Makedonije (KCBRM), što je i te kako dalo zamaha ukupnom kulturno-prosvjetnom životu bošnjačke zajednice u Makedoniji. Jedan od problema za još veću afirmaciju bošnjačkog podmlatka su udžbenici na bosanskom jeziku.

U ovom poglavlju autor je dao i kartu teritorijalnog rasporeda Bošnjaka u Republici Sjevernoj Makedoniji i tako očiglednim učinio i taj segment svog velikog i napornog rada.

Uz sve navode podatke, pomenimo da se radi o drugom dopunjenom izdanju knjige čije uredništvo potpisuje prof. dr. Suada A. Džogović. Predgovor za knjigu uradio je akademik Ferid Muhić, dok su recenzenti prof. dr. Marjan Dimitrijević i mr. sc. Sait Š. Šabotić. Dizajn korica za ovo izdanje uradio je Samir Drpljanin, a knjiga je štampana u štampariji 3M Makrije u Podgorici.

Sublimirajući sve naprijed navedeno, želimo da kažemo da upravo zato knjiga dr. Zećira Ramčilovića dolazi kao prijeko potrebno historiografsko štivo koje će, iskreno se nadamo, doprinijeti boljem i svestranijem razumijevanju istorijske osnove kontinuiteta Bošnjaka na južnoslovenskom prostoru, a posebno na tlu Makedonije. Dodamo li tome činjenicu da je napisana tečnom i prijemčivom naracijom, biće nam jasnije da će to omogućiti njeno lakše čitanje i upotrebu.